

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.5943>

Data przesłania artykułu: 23 lipca 2020 r.

Data akceptacji artykułu: 31 sierpnia 2020 r.

NIEWERBALNE TREŚCI KULTUROZNAWCZE W PODRĘCZNIKU DO NAUKI JĘZYKA ROSYJSKIEGO W SZKOLE PODSTAWOWEJ

Diana Sankowska

Uniwersytet w Białymstoku, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7825-7664>

e-mail: diana.galkowska@wp.pl

Abstrakt: Podręcznik do nauki języka obcego ma wpływać na kształcenie umiejętności językowych, ale i rozwój kompetencji interkulturowej. W celu zdiagnozowania obecności niewerbalnych treści podręcznikowych, dotyczących kultury rosyjskiej, w podręcznikach do nauki języka rosyjskiego przeprowadzono badanie. Jako metodę zastosowano analizę dokumentów. Materiał badawczy stanowiła seria podręczników „Beč nпocтo!” kierowanych do uczniów klas VII–VIII oraz wyniki wcześniejszej analizy 100 prac plastycznych uczniów na temat Rosji i Rosjan (będącej przedmiotem rozważań innego artykułu). Szczególną uwagę zwrócono na obraz niewerbalny Rosji i Rosjan przedstawiony w serii podręczników, tj. fotografie, obrazki, rysunki, ilustracje oraz inne elementy wchodzące w skład szaty graficznej podręczników. Obraz Rosji i jej mieszkańców według uczniów rozpoczynających naukę języka rosyjskiego jest przeważnie stereotypowy, a wiedza na temat jej mieszkańców z reguły podstawowa. Okazuje się, że podręcznik, z którego korzystają uczniowie, może mieć decydujący wpływ na postrzeganie obcej kultury szczególnie w sytuacji, kiedy jest wiodącą pomocą dydaktyczną.

Słowa kluczowe: podręcznik do nauki języka obcego, treści niewerbalne, międzykulturowość

Submitted on June 23, 2020
Accepted on August 31, 2020

NON-VERBAL CULTURAL CONTENT IN A RUSSIAN PRIMARY SCHOOL LANGUAGE COURSEBOOK

Diana Sankowska

University of Białystok, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7825-7664>

e-mail: diana.galkowska@wp.pl

Abstract: A coursebook for learning a foreign language influences the development of language skills, but also the development of intercultural competence. To diagnose the presence of non-verbal textbook content on Russian culture, a study was carried out using Russian language textbooks. Document analysis was used as a method. The research material was a series of textbooks *Всё вокруг!* addressed to students in grades VII–VIII and the results of a previous analysis of 100 works of art by students about Russia and Russians (discussed in another article). Particular attention was paid to the non-verbal image of Russia and Russians presented in the series of textbooks, i.e. photographs, pictures, drawings, illustrations and other elements included in the graphic design of the textbooks. The image of Russia and its inhabitants, according to students starting to learn Russian, is usually stereotypical and the knowledge about its inhabitants is usually basic. It turns out that the textbook used by students can have a decisive impact on the perception of a foreign culture, especially when it is the main teaching aid.

Keywords: coursebook for learning a foreign language, Non-verbal content, Intercultural content

1. Wprowadzenie

Podręcznik jest podstawową pomocą dydaktyczną używaną w trakcie formalnej nauki języków obcych w polskich szkołach na wszystkich szczeblach edukacji. Jak trafnie podkreśla Katarzyna Bednarz: „podręcznik jest główną pomocą nauczyciela podczas lekcji, a treści w nim zawarte mają duże znaczenie dla praktyki nauczania, dlatego wybór podręcznika jest niezwykle ważny” [Bednarz 2019, 83]. Nauczyciel, dokonując wyboru wiodącej pomocy dydaktycznej, musi uwzględnić to, iż uczniowie spędzą wiele godzin pracy z konkretnym

podręcznikiem zarówno w szkole, jak i w domu. Oznacza to, że podręcznik będzie ich głównym źródłem informacji na temat obcego języka oraz obcej kultury. Jest to szczególnie ważne na etapie przyswajania języka od podstaw, kiedy uczniowie zaznajamiają się, być może, z pierwszymi w życiu faktami kulturoznawczymi na temat kraju, którego języka się uczą.

Z tego też względu warto zwrócić uwagę na niewerbalne treści podręcznikowe, w tym na jego szatę graficzną. Wiadomo powszechnie, że najefektywniej uczymy się wielokanałowo, kiedy angażujemy jak najwięcej zmysłów. Nauka z użyciem percepcji wzrokowej powinna być stałym elementem w poznawaniu kultury języka obcego, tj. kształtowaniu kompetencji interkulturowej.

Niniejszy artykuł poświęcono prezentacji wyników badań dotyczących analizy dwóch podręczników do nauki języka rosyjskiego z serii „Бecь посто!” pod kątem promowania w nich niewerbalnych treści interkulturowych.

2. Obraz jako narzędzie przekazywania treści interkulturowych

Należy zgodzić się z Joanną Ciesielką, że: „do pierwszego i najbardziej powierzchownego kontaktu ucznia z «innym» dochodzi z reguły na początku roku szkolnego podczas oglądania zamieszczonych w podręczniku zdjęć, przedstawiających na przykład atrakcje turystyczne (...)” [Ciesielka 2007, online]. Obrazki, fotografie, rysunki, jako pierwsze przyciągają wzrok ucznia i zaspakajają jego pierwszą ciekawość dotyczącą „zawartości” nowego podręcznika. Silnie receptywny charakter warstwy wizualnej podręczników dotyczy wszystkich podręczników szkolnych, a już w szczególności tych przeznaczonych do nauki języków obcych, które niemal zawsze zawierają bardzo wiele materiałów ikonograficznych, w tym tych ilustrujących treści tekstowe. Zastanawiając się nad ich rolą, trzeba podkreślić fakt, iż mają one przede wszystkim uatrakcyjnić użytkowanie podręcznika. Poza tym powinny objaśniać treści tekstowe oraz wprowadzać (prezentować) elementy kulturowe. Sebastian Mrozek podkreśla też ich przydatność w zachęcaniu do podejmowania prób komunikacji językowej, czyli inicjowania wypowiedzi obcojęzycznych. Grafika w formie opisu ilustracji lub komentarza do niej np. ułatwia wprowadzanie nowego słownictwa [Mrozek 2018, online]. Janusz Arabski również dostrzega znaczenie podręcznikowych treści wizualnych, podkreślając ich wpływ na jakość użytkowania książki szkolnej przez ucznia. Autor ten zaznacza, iż: „podnoszą one wartość graficzną i estetyczną podręcznika i przez to zwiększają motywację ucznia do kontaktu z podręcznikiem” [Arabski 1996, 111]. Wreszcie, z perspektywy edukacji międzykulturowej, mają rozwijać

ciekawość ucznia w stosunku do obcego, jeszcze nieodkrytego na temat docelowej kultury. Mają kreować określoną wizję świata, pobudzać wyobraźnię. Na istotne znaczenie zarówno treści językowych, jak i niejęzykowych w procesie nauczania języka rosyjskiego, a szczególnie kształtowania kompetencji interkulturowej, zwraca również uwagę Marzanna Karolczuk:

treści materiałów dydaktycznych mogą kreować określony obraz Rosji i Rosjan oraz wyobrażenia o nich, wpływać na kształtowanie pozytywnych, neutralnych lub negatywnych postaw młodzieży wobec naszych wschodnich sąsiadów, które rzutują na udane kontakty z przedstawicielami innej kultury. Powinny zatem wspierać rozwój kompetencji międzykulturowej uczniów [Karolczuk 2016, 289].

Podręcznikowe treści wizualne mogą spełniać istotne funkcje w procesie przyswajania wiedzy o obcej kulturze:

- 1) funkcja informacyjna – mogą same w sobie być nośnikami wiedzy o kulturze;
- 2) funkcja pobudzająca do komunikacji – mogą inicjować dialog, np. o stereotypach kulturowych;
- 3) funkcja wyjaśniająco-obrazująca – mogą towarzyszyć tekstowi jako jego ilustracja, np. w formie zobrazowania jakichś pojęć kulturowych;
- 4) funkcja weryfikująca – konfrontują subiektywne wyobrażenie uczniów o pojęciach kulturowych z faktami i realiami;
- 5) funkcja przyspieszająca zapamiętywanie – służą szybszemu, efektywniejszemu zapamiętywaniu faktów o kulturze docelowej.

O ostatniej funkcji wspomina Li Czinczin, pisząc o zasadach tworzenia podręcznika do nauki języka rosyjskiego jako obcego dla studentów zagranicznych. Wśród nich wymienia zasadę orientacji materiału ilustracyjnego na kształtowanie kompetencji międzykulturowej:

В соответствии с этим принципом в межкультурный учебник должны включаться иллюстрации, способствующие лучшему пониманию культурных реалий (изображения предметов традиционного и современного быта, популярных персонажей в фольклоре и художественной литературе, образа жизни русского народа и т.д.). Включение иллюстрации в учебник, показ звукозаписи или видеофильма позволяют студентам быстрее и лучше понимать особенности русской культуры [Цзинцин 2018, 56].

Duże znaczenie materiału ilustracyjnego w nauczaniu i uczeniu się języków obcych jest niekwestionowane. Aleksandr Slavin zauważa, że wynika to z natury człowieka, z mechanizmów psychofizjologicznych nim rządzących: „человек

по своей природе обладает потребностью в том, чтобы наглядная картина объекта познания постоянно витала перед анализирующей и синтезирующей деятельностью его разума” [Славин 1971, 180].

3. Treści niewerbalne w serii „Всё просто!”. Metodologia badania

Przeprowadzona analiza objęła dwie¹ pozycje podręcznikowe z serii „Всё просто!” kierowane do uczniów szkoły podstawowej klas VII–VIII. Podręczniki są zgodne z najnowszą podstawą programową obowiązującą od września 2017 roku, odpowiadają nauczaniu języka rosyjskiego na poziomie A1 według ESOKJ. Ich analizę ukierunkowano na odpowiedź na następujące pytania:

1. Jakie treści niewerbalne odnoszące się do kultury Rosji zawierają podręczniki?
2. Które z tych treści dominują, a których jest mniej?

Aby odpowiedzieć na postawione pytania badawcze, autorka skupiła się na wizualnych elementach kulturowych umieszczonych w podręcznikach. Treści niejęzykowe, obrazujące pewne pojęcia kulturowe, wchodzą w skład wiedzy na temat obcojęzycznego obszaru, czyli jednego z komponentów kompetencji międzykulturowej. Bez wiedzy nie wykształcimy odpowiednich postaw i nie zdobędziemy odpowiednich umiejętności wchodzenia w interakcje z przedstawicielami obcej kultury. Dlatego też badanie ograniczy się do analizy płaszczyzny kognitywnej zaprezentowanej właśnie w warstwie niewerbalnej podręczników.

Uwzględniając powyższe, przyjęto kryteria oceny podręczników do nauki języka rosyjskiego odnoszące się do jednej z trzech płaszczyzn kompetencji międzykulturowej. Poszukiwano odpowiedzi, czy podręczniki zawierają niewerbalne treści kulturoznawcze z zakresu realioznawstwa.

4. Wyniki analizy podręczników

Analizowane podręczniki zawierają różnorodne elementy graficzne. Autorka skupia się wyłącznie na tych obrazach, które związane są z kulturą Rosji. Zebrany materiał niejęzykowy podzielono na 7 grup tematycznych.

¹ Wymienione pozycje są kierowane do uczniów rozpoczynających naukę języka rosyjskiego w klasie VII i kontynuujących ją w klasie VIII.

Zabytki, miejsca kultury, turystyczne, przyroda

„Бсѣ просто! 1”

Kurs oferuje głównie autentyczne fotografie wszelkich osobliwości stolicy Federacji Rosyjskiej. Moskwa na fotografiach to głównie: Kreml, Plac Czerwony, ulica Twerska, Galeria Trietiakowska, rzeka Moskwa. Oprócz tego autorki podręcznika do klasy VII umieściły w nim fotografie Sankt-Petersburga i jego zabytków: Ermitaż, Plac Zamkowy, Prospekt Newski, kanały. Inne pojedyncze fotografie przedstawiają: rzekę Wołgę, jezioro Bajkał, Kamczatkę, miasto Soczi.

„Бсѣ просто! 2”

Z kolei w podręczniku do klasy VIII uczeń odnajdzie pojedyncze fotografie następujących miast: Irkuck, Władywostok, Omsk, Nowosybirsk, Jekaterynburg, Perm, Moskwa (Dworzec Jarosławski, Kreml, ulica Arbat, Ermitaż, Cerkiew Wasyla Błogosławionego). Oprócz tego autorki umieściły zdjęcia przedstawiające rzeki: Kameń, Okę, Jenisej, Ussuri, Bajkał; górę Elbrus.

Miejsca z codziennego życia Rosjan

„Бсѣ просто! 1”

W podręczniku zamieszczono zdjęcie metra moskiewskiego (fotografia jednej ze stacji) oraz zdjęcie jednego z odcinków trasy Kolei Transsyberyjskiej.

„Бсѣ просто! 2”

Uczeń klasy VIII odnajdzie w podręczniku znak graficzny i fotografie stacji metra (Majakowskaja, Komsomolskaja, Kijewskaja). Oprócz tego zapozna się z fotografiami środków transportu, z których korzystają Rosjanie – marszrutka, trolejbus, tramwaj, autobus, metro, taksówka.

Święta, wydarzenia kulturalne, imprezy okolicznościowe

„Бсѣ просто! 1”

Podręcznik nie zawiera materiału graficznego z zakresu tej tematyki.

„Бсѣ просто! 2”

Kurs kierowany do klasy VIII zawiera zdjęcia i ilustracje związane z tematyką świąt takich jak: Wielkanoc (potrawy wielkanocne, a wśród nich: pascha, kulicz, pisanki; świąteczny stół w izbie, święcenie pokarmów przez prawosławnego duchownego), Boże Narodzenie (Dziadek Mróz i jego wnuczka, bożonarodzeniowy wystrój miast), Maslenica. Dodatkowo odnajdziemy tu grafikę związaną z obchodzeniem urodzin w Rosji (prezenty, tort z okazji ukończenia 14 lat

– kształtem i wyglądem przypominający dowód tożsamości, który się wówczas otrzymuje) oraz kartki z życzeniami z okazji Nowego Roku, walentynek, Dnia Kobiet, Dnia Wiedzy.

Wybitne/znane postacie

„Бсѣ просто! 1”

Wśród zdjęć Rosjan w podręczniku znalazła się pojedyncza fotografia Jurija Gagarina. Umieszczono też zdjęcie tablicy Mendelejewa, ale już bez bezpośredniego przedstawienia wizerunku rosyjskiego chemika.

„Бсѣ просто! 2”

W podręczniku „Бсѣ просто! 2” nie umieszczono zdjęć znanych Rosjan.

Symbole narodowe, religijne, ludowe i inne atrybuty kojarzone z Rosją

„Бсѣ просто! 1”

Autorki podręcznika zwróciły uwagę na symbole takie jak: bałałajka, matrioszki, samowar, walonki, czapka uszanka, chochłoma, wańka-wstańka i gżel. Pojawił się nawet graficzny wykres ilustrujący ranking popularności rosyjskich pamiątek.

Uczniowie odnajdą w książce symbole narodowe – flagę i herb oraz ruble w banknotach papierowych.

„Бсѣ просто! 2”

Kurs dla klasy VIII zawiera podobny materiał ilustracyjny: matrioszki, walonki, samowar, bałałajkę, ruble. Oprócz tego na okładce podręcznika znalazł się rysunek jelenia i budowli o cechach sakralnych (cerkiew).

Mapy, schematy, plany

„Бсѣ просто! 1”

Podręcznik zawiera konturową mapę Rosji z jednolitym wypełnieniem, mapę konturową części Rosji i państw, w których mówi się w językach słowiańskich, oraz mapę fizyczną Rosji z zaznaczonymi m.in. miastami Złotego Pierścienia Rosji.

„Бсѣ просто! 2”

Z kolei w pozycji dla klasy VIII znajduje się schemat metra moskiewskiego, schemat miasta Moskwa oraz fragment mapy Rosji z zaznaczoną trasą Kolei Transsyberyjskiej.

Kuchnia i artykuły spożywcze

„Всё просто! 1”

W podręczniku umieszczono fotografię przedstawiającą bliny z kawiozem.

„Всё просто! 2”

Przy temacie dotyczącym kuchni, w tym kuchni rosyjskiej, umieszczone zostały zdjęcia blinów z dodatkiem kawioru oraz zdjęcie pierogów (pielmieni). Dodatkowo pojawiły się fotografie artykułów spożywczych typowych nie tylko dla kuchni rosyjskiej, które przedstawiono w opakowaniach z oryginalnymi, rosyjskojęzycznymi etykietami (keczup, musztarda i inne).

5. Podsumowanie

Analizowane podręczniki do nauki języka rosyjskiego dla początkujących zawierają treści niewerbalne odnoszące się do kultury Rosji. Ich dobór, zakres tematyczny zależy od tematyki poszczególnych kursów.

Przede wszystkim w obu kursach znalazły się realne fotografie przedstawiające miejsca, głównie miasta rosyjskie (dominują „pocztówkowe” osobliwości Moskwy i Sankt-Petersburga). Liczba tych zdjęć jest jednak niewielka w stosunku do wszystkich pozostałych graficznych elementów.

Treści niejęzykowe objętych analizą podręczników odnoszą się głównie do Rosji ludowej, a nie do Rosji współczesnej. Obie pozycje prezentują atrybuty kultury takie jak: matrioski, samowary, bałałajki. W związku z tym można stwierdzić, iż materiał ilustracyjny w niewielkim stopniu odzwierciedla różnorodność kultury rosyjskiej. Z powodu mało zróżnicowanej grafiki podręczniki w stopniu podstawowym wykorzystują obraz niewerbalny do zaznajamiania z obcą kulturą wschodnich sąsiadów, co uważa się za niezbędne do prawidłowego przygotowywania uczniów do komunikacji i funkcjonowania w warunkach międzykulturowości.

Badanie pokazało też, iż obraz wykreowany przez podręczniki jest bardzo podobny, niemal tożsamy z wizją Rosji zaprezentowaną w pracach plastycznych uczniów². Zarówno w podręczniku, jak i na plakatach siódmo- i ósmoklasistów mamy do czynienia z „pocztówkowym” wizerunkiem Rosji. Co więcej, elementy kultury języka obcego zaprezentowane w pracach plastycznych cechuje chaos w selekcji materiału, fragmentaryczność i przypadkowość prezentacji. Zatem wie-

² Formułując taki wniosek, autorka posługuje się wynikami wcześniejszego badania, będącego przedmiotem artykułu: *Niewerbalny obraz Rosji i Rosjan w pracach plastycznych polskich uczniów kl. VII–VIII szkoły podstawowej* („Linguodidactica” 2020, nr XXIV: 233–254). Badanie przeprowadzono wśród uczniów korzystających z podręczników z serii „Всё просто!”.

dza podręcznikowa w postaci warstwy niewerbalnej została w dość dużym stopniu przełożona na prace plastyczne uczniów. Można więc założyć, że podręczniki mają duży wpływ na postrzeganie młodzieży.

Z pewnością badanie utwierdza w przekonaniu, iż autorzy podręczników powinni przykładać większą wagę do ich szaty graficznej. To, jak podręcznik wygląda wizualnie, jest niezwykle ważne. Z punktu widzenia dydaktyki języków obcych ilustracje, zdjęcia pomagają lepiej przyswajać wiedzę, wspomagają zapamiętywanie faktów i obcego słownictwa szczególnie u wzrokowców. Przy wielu tematach można byłoby umieścić fotografie wykorzystujące w możliwie największym stopniu potencjał kulturowy, np. przy temacie związanym z produktami spożywczymi zamiast zdjęć produktów sypkich warto byłoby przedstawić je w realnych opakowaniach, z rosyjskimi etykietami (czyli w formie takiej, w jakiej można je kupić w rosyjskich sklepach).

Po analizie podręczników nasuwa się następujący wniosek – autorzy podręczników do nauki języków obcych, tworząc kolejne materiały dydaktyczne, powinni wykorzystywać przede wszystkim obrazy autentyczne na rzecz rezygnacji z ilustracji „odrealnionych”, przedstawiających bliżej nieokreślone postaci, miejsca. Podręcznik do nauki języka obcego, używany w szkole, w realiach XXI wieku powinien odpowiadać potrzebom swoich czasów, a „autorzy koncepcji podręcznikowych powinni pamiętać o ich uaktualnianiu czy uzupełnianiu, jeśli istnieje taka możliwość. Trzeba szukać wszelkich możliwości podnoszenia efektywności nauczania języka za ich pomocą” [Sankowska 2019, 163]. Wówczas podręczniki mogą stać się jeszcze bardziej skuteczne w działaniu na rzecz rozwijania kompetencji interkulturowej uczniów.

BIBLIOGRAFIA

- Arabski Janusz. 1996. *Przyswajanie języka obcego i pamięć werbalna*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Bednarz Katarzyna. 2019. *Kompetencja interkulturowa w dydaktyce języków obcych – przegląd badań*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka” Vol. 11: 79–86.
- Chlebda Barbara, Danecka Irena. 2015. *Все поцро! 1. Podręcznik do języka rosyjskiego dla początkujących*. Warszawa: PWN.
- Chlebda Barbara, Danecka Irena. 2015. *Все поцро! 2. Podręcznik do języka rosyjskiego dla początkujących*. Warszawa: PWN.
- Ciesielka Joanna. 2007. *Między znanym a obcym – rola podręcznika do nauki języka obcego w kształtowaniu społeczeństwa wielokulturowego*. (online) <https://docplayer.pl/18869231-23-mo-kwa-tarnowska-i-teaching-technical-writing-in-english-in-a-traditional-classroom-setting-and-in-online-courses-144-24-olszewska-b.html> (dostęp 18.08.2020).

- Karolczuk Marzanna. 2016. *Nauczanie języka rosyjskiego jako drugiego języka obcego w Polsce z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Białystok: Wydawnictwo Prymat.
- Mroźek Sebastian. 2018. *Rola wizualizacji w nauczaniu języków obcych*. (online) <https://www.wszpwn.com.pl/pl/salon-metodyczny/rola-wizualizacji-w-nauczaniu-jezykow-obcych-1.html> (dostęp 18.08.2020).
- Sankowska Diana. 2019. *Podręcznik w procesie kształcenia studentów filologii rosyjskiej (przeгляд wybranych pozycji)*. W: *Традиции и инновации в методике преподавания иностранных языков*. Т. 3. Red. Dźwierżyńska E., Buczek K. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego: 162–174.
- Славин Александр. 1971. *Наглядный образ в структуре познания*. Москва: Политиздат.
- Цзинцзин Ли. 2018. *Принципы создания учебника русского языка для формирования межкультурной компетентности иностранных учащихся*. «Мир науки, культуры, образования» № 1 (68): 54–57.

REFERENCES

- Arabski Janusz. 1996. *Przyswajanie języka obcego i pamięć werbalna*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk. (In Polish)
- Bednarz Katarzyna. 2019. *Kompetencja interkulturowa w dydaktyce języków obcych – przeгляд badań*. “Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka” Vol. 11, pp. 79–86. (In Polish)
- Chlebda Barbara, Danecka Irena. 2015. *Все просто! 1. Podręcznik do języka rosyjskiego dla początkujących*. Warsaw, PWN. (In Polish)
- Chlebda Barbara, Danecka Irena. 2015. *Все просто! 2. Podręcznik do języka rosyjskiego dla początkujących*. Warsaw, PWN. (In Polish)
- Ciesielka Joanna. 2007. *Między znanym a obcym – rola podręcznika do nauki języka obcego w kształtowaniu społeczeństwa wielokulturowego*. (online) <https://docplayer.pl/18869231-23-mo-kwa-tarnowska-i-teaching-technical-writing-in-english-in-a-traditional-classroom-setting-and-in-online-courses-144-24-olszewska-b.html> (dostęp 18.08.2020).
- Czinczin Li. 2018. *Principy sozdaniâ učebnika russkogo âzyka dlâ formirovaniâ mežkul'turnoj kompetencii inostrannyh učašihšâ* [The principles of creating a textbook of the Russian language for the formation of intercultural competence and foreign studies]. “Mir nauki, kul'tury, obrazovaniâ” [The world of science, culture, education] no 1 (68), pp. 54–57. (In Russian)
- Karolczuk Marzanna. 2016. *Nauczanie języka rosyjskiego jako drugiego języka obcego w Polsce z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Białystok, Wydawnictwo Prymat. (In Polish)
- Mroźek Sebastian. 2018. *Rola wizualizacji w nauczaniu języków obcych*. Available at: <https://www.wszpwn.com.pl/pl/salon-metodyczny/rola-wizualizacji-w-nauczaniu-jezykow-obcych-1.html> (Accessed 18 August 2020). (In Polish)
- Sankowska Diana. 2019. *Podręcznik w procesie kształcenia studentów filologii rosyjskiej (przeгляд wybranych pozycji)*. In: *Tradicii i innovacii vmetodike prepodavaniâ innostrannyh âzykov* [Tradition and innovation in teaching foreign languages] Vol. III. Eds Dźwierżyńska E., Buczek K. Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, pp. 162–174. (In Polish)
- Slavin Aleksandr. 1971. *Naglâdnyj obraz v strukture poznania* [Visual image in the structure of cognition]. Moscow, Politizdat. (In Russian)